

A magyar görögkatolikusok első naggyűlése Hajdúdorogon 1868-ban

JANKA GYÖRGY

MTA-SZAGKHF Lendület Görögkatolikus Örökség Kutatócsoport

Előzmények

A XIX. századra Magyarországra is megérkezett a nemzeti ébredés kora, ami természetesen a magyarság mellett az itt élő nemzetiségeket is érintette.

Míg a korábbi évszázadokban nem vezetett feszültséghez az eltérő nyelvhasználat, és teljesen természetes volt, hogy vegyes lakosságú területen a szomszédok értik és beszélnek egymás nyelvét, legyen szó akár földesúrról vagy cselédéről ez a XVIII. század végén kezdett megváltozni. Először a véres 1784-es erdélyi parasztlázadás kapcsán hangzott el az őskeresésének és más népek elűzésének a gondolata: „feljött az oláhok csillaga, a magyarok menjenek Scythiába, mivel a románok régibb lakosai e hazának.”¹ Magyar részről először 1790-ben mondta ki Baróti Szabó Dávid a magyarosítás szándékával: „Magyarország magyar legyen”.²

Johann Gottfried Herder 1791-ben fogalmazta meg lépten-nyomon idézett, a magyarok jövőjéről gyászos képet festő véleményét: „A magyarok, mint az ország lakosainak legcsekélyebb része, most szlávok, németek, vlachok, és más népek közé vannak beékelve, s századok múltán talán már a nyelvüket is alig lehet felfedezni.”³ Talán

1 MAKKA LÁSZLÓ: *Magyar-román közös múlt*, 2. kiad. Héttorony könyvkiadó, 1989. 188.

2 ifj. BARTA JÁNOS: *A tizenhetedik század története*, Pannonica, 2000. (Magyar Századok) 217–221.

3 JOHANN GOTTFRIED HERDER: *Werke, Band III/1, Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*, [1791] herausgegeben von Wolfgang Pross, Carl Hanser Verlag, München, 2002. 633.

ennek is köszönhető, hogy a nemzethalál képe még a Szózatban is megjelenik.

1791. márciusában szentesítette a király az 1791-es országgyűlési törvényeket. A 16. törvénycikk kimondta, hogy a gimnáziumokban, főiskolákon és az egyetemen magyar nyelvi tanszékeket kell szervezni és oktatni kell a magyar nyelvet, de a kormánysszerveknek a latin maradt a hivatalos nyelve.⁴

Ebben a millióben kezdődött a magyar görögkatolikusok eszmélődése, identitás- és útkeresése.

Kitekintésként érdemes összehasonlítást tenni a magyarországi görög ortodox egyházközségek liturgikus törekvéseivel, igéyeivel.

A XVIII. század közepétől jelentős számú, tehetős görög ortodox népesség vándorolt hazánkba, akik 32 új egyházközséget alapítottak, templomokat, parókiákat építettek, és viszonylag hamar nyelvükben elmagyarosodtak, de nem akarták keleti szertartásukat feladni. Így a görögül egyre kevésbé tudó következő nemzedékek számára magyar nyelvű katekizmusokat és liturgikus fordításokat készítettek.

Ezek közül a legfontosabbak:

Igaz vallástétele a Napkeleti közönséges Ekklesiának ... Pest 1791. (Ez Mogila Péter kijevei metropolita hitvallásának magyarra fordítása Miskolczi Istvántól, akinek halála miatt fia Miskolczi Miklós adta ki édesapja munkáját.)

Imádságos könyvetske... Karapács Demeter gyulai kereskedő fordított görög nyelvből egy imakönyvet azok számára, akik már a magyaron kívül nem értették a görög, a román, vagy a szláv nyelvet. Pesten nyomatta ki saját költségén 1795-ben, és az igényt jelezte, hogy még négy kiadásra került sor 1815-ben, 1832-ben, 1835-ben és 1854-ben.

Kis Kátekizmus... Georgievits Áron győri parókus készített egy kétnyelvű görög-magyar katekizmust a karlócai érsekség által 1774-ben kiadott mű alapján egyházközsége fiataljai számára. Győrben adatta ki 1801-ben.

Evangeliumok és Epistolák... Stériady Teodor tatai kereskedő fordította le a vásár- és ünnepnapli liturgiákra rendelt apostoli és evangeliumi szakaszokat, a fordítás Vácott 1802-ben látott napvilágot.

Ortodox hitvallók imakönyve, vagy a görög Synopsis magyarja fordította Popovics János karcagi paróchus, megjelent Nagyváradon 1861-ben. Popovics többi liturgiafordítása és magyar evangeliumos könyve kéziratban maradt meg.

4 ifj. BARTA, i.m., 212–214.

Meg kell említenünk, hogy ezek a fordítások püspöki jóváhagyás nélkül jelentek meg, tehát alulról jövő kezdeményezésként, jó szándékú és egyházuk jövőjéért aggódó laikusok és papok buzgóságának eredményeként.⁵

Görögkatolikus szempontból a Magyar Királyság északkeleti részén élő hívek három egyházmegye joghatósága alá tartoztak: legnagyobb részben a munkácsi, valamint az ebből kialakított eperjesi püspökséghez, melyeknek liturgikus nyelve az ószláv volt, valamint a román liturgikus nyelvű nagyváradi görögkatolikus püspökséghez.

Bár a római katolikus magyarok sem anyanyelvükön hallgatták ebben az időszakban a szentmisét, hanem latinul, az ő magyarságukat senki sem kérdőjelezte meg, míg a magyar görögkatolikusokat a köznép csak oroszoknak, vagy románoknak nevezte szertartási nyelvük alapján. Míg azonban a ruszinoknak nem volt problémájuk az ószlávval, a románok pedig egyenesen az anyanyelvükön imádkozhattak templomaikban, ez a magyarokról nem volt elmondható.

Az első fordítások és könyvek

Ezért kezdett bontakozni egyre erőteljesebben az a mozgalom, amely a magyar nyelv használatát igyekezett lehetővé tenni a liturgiában is: ennek eredményeként születtek meg első kéziratos liturgia-fordításaink: 1793-ban Krucsay Mihály gálszécsi lelkész, 1795-ben pedig Kritsfalusi György ungvári tanár gondozásában. Utóbbi kéziratos liturgia fordítását Bacsinszky András munkácsi görögkatolikus püspöknek ajánlotta névnapjára. Bacsinszky 1758-tól 1761-ig segédlelkész volt Hajdúdorogon, majd 1761-től 1772-ig, püspöki kinevezéséig parókus, majd főesperes. A hagyomány szerint maga is támogatta a magyar prédikációt, imákat és énekeket.⁶

1797-ben Kassán jelent meg először nyomtatásban magyar nyelvű könyv Décsy Antal miskolci ügyvédtől *Az magyar oroszokról való igen rövid elmélkedés* címmel. Décsy Bacsinszky András munkácsi püspök-

5 BERKI FERIZ: *Az orthodox kereszténység*, 2.kiad. Budapest, 1984. 127–136.

6 JANKA GYÖRGY: *Bacsinszky András hajdúdorogi évei*. in *Bacsinszky András munkácsi püspök*, Szerk. VÉGHSEŐ TAMÁS, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2014. (Collectanea Athanasiana I/6.) 39. NYÍRÁN JÁNOS: *Magyar nyelvű liturgiafordítás Bacsinszky püspök korában*, in *Bacsinszky András munkácsi püspök*, Szerk. VÉGHSEŐ TAMÁS, Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2014. (Collectanea Athanasiana I/6.) 150–151.

nek ajánlotta 67 oldalas munkáját, és 12 fejezetbe foglalva próbálta bemutatni a keleti szertartású kereszténység történetét hazánkban.⁷ Műve megírásához a Pócsi búcsú adott alkalmat, ahol megfigyelte az összese-reglett híveket, és elgondolkodott, „honnét vette ez az orosz nemzet az eredetét, ki fundálta elsőben Munkácson az orosz püspökséget? Nem akarja, hogy azt mondják, mint Torontál vármegyéről: Non sedes, ignota fides, dubius Comitatus, non proprii crines, Nuncius iste quis est?” Az eredettörténetben sok legendás elemet használt fel, Attila táborában sok orosz volt, akik oroszul beszéltek, de ezek után már krónikákra hivatkozva beszél Bulcsú megkeresztelkedéséről Konstantinápolyban, és Hierótheosz püspökről is.

Décsy művét 1850-ben Mészáros Károly: A magyarországi oroszok története c. könyve követte, mely Pesten jelent meg.⁸ Ebben már a bevezetőben erősen megjelenik a felvilágosodás gondolata, a francia és angol példa, a népek életfejlődése mely a gyermekkorból az érett korba tart: gyermekkor a nemzetiség eszméje, a férfikor a szabadság eszméjét szüli. „Egy békés, jámbor, ismeretlen népcsalád: a magyarországi görög-katolikus orosz faj. A legnagyobb értelmi elhagyatottság, s nyomasztóbb anyagi viszonyok között él. Lelkét a szegénység annyira megtörte, hogy ha az utcákon megpillant egy tisztesebb öltözékű egyént, lekapja kucsmáját és kezét, lábat, s ruházatot csókol.” Itt volna az ideje, - írja, - „hogy a monarchia nagy népcsaládjában műveltség, anyagi jólét, politikai súly tekintetében olyan helyet foglalna el, mint legalább azon népfajok, melyek saját gyöngeségeik miatt nem bírván felemelkedni a fejlődő institúciók ereje által képzik, s vezetik tovább magukat.” E nép felemelésére Mészáros egy 10 pontból álló programot, „tízparancsolatot” dolgozott ki:

Művelt polgári elem megteremtése, minden helységből egy tehetséges fiatal felkarolása közadakozás, vagy segélyezés útján, hogy tudományos vagy ipari pályára készülhessen

Képezdék alakítása a nagyobb helységekben a „minden foglalkozás nélküli” bazilita szerzetesek néptanítókká képzésével

Az egyházi férfiak szabad házassága mind polgárnőkkel, mind más vallásbeli hölgyekkel, szüntessék meg az 1000 Ft-os kauciót, melyet ak-

7 http://byzantinohungarica.com/index.php/decsy_antal_az_magyar_oroszokrol_valo_igen_rovid_elmelkedes_kassa_1797_prof_magocsi_konyvtar (a letöltés ideje: 2019. március 28.)

8 http://byzantinohungarica.com/index.php/meszaros_karoly_a_magyarorszagi_oroszok_tortenete_pest_1850_prof_magocsi_konyvtar (a letöltés ideje: 2019. március 28.)

kor kellett az egyházmegyének befizetni, ha a papnövendék nem paplányt jegyzett el.

Ipartanodák létesítése minden népesebb helységben

Egy „orosz” könyvnyomda alapítása, iskolai és népkönyvek és egyéb fontos iratok nyomtatására

Egy nemzeti pénzalap létesítése

A káptalani pénztőke szabad felhasználása közcélokra

Fiók gazdasági intézetek állítása több helyen

Egy néptanács alakítása polgári és egyházi egyénekből vegyesen mely a nép érdekeit önállóan, vagy a kormány segítségével mozdítaná elő.

Egyetértés barátság testvériség minden néppel.⁹

Az első világi értelmiségiek

Görög Demeter, Mészáros Károly, Farkas Lajos, Vasvári Pál, a magyar görögkatolikusságnak kiemelkedő, első igazán nagy jelentőségű értelmiségi személyiségei voltak. Közülük az első három Hajdúdorog szülöttje volt.

Görög Demeter 1760-ban született Dorogon, s Bacsinszky András paróchusnak, későbbi püspöknek köszönhetette fényes pályafutását. Bacsinszky beszélte rá szüleit, hogy fiukat a debreceni kollégiumban taníttassák, majd a tehetséges fiatalembert magával vitte Ungvárra és ott fejezte be a középiskolát. Majd jogi pályára küldte, anyagilag támogatta. Végül Bécsben lett magyar arisztokrata családok nevelője, gróf Kollonics Lászlóé, herceg Eszterházy Pálé, végül I. Ferenc császár és király bízta rá gyermekei, köztük a trónörökös nevelését. Később a Hadi és Más Tudósítások, majd a Magyar Hírmondó újságok főszerkesztője lett Kerekes Sámuellel. 1833-ban halt meg, a MTA tiszteletbeli tagjaként.¹⁰

Mészáros Károly (1821-1890) Hajdúdorogon született földműves családból. Tízéves volt, amikor apja meghalt és Kerekes Demeter paróchus fiává fogadta és taníttatta. Örök hálával ezt írta róla, „az én fedhetetlen jótevőm azon ritka filantrópok közé tartozott kikben a más emberek boldogításának ösztöne csaknem mániává fokozódik. Ő maga

9 Mészáros, i.m., 147–148.

10 MOLNÁR JÓZSEF: *Görög Demeter*, Debrecen, 1975. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 30.) 5–7.

ZVARA EDINA: *Egy tudós hazafi Bécsben. Görög Demeter és könyvtára*, Országos Széchenyi Könyvtár-Gondolat kiadó, Budapest, 2016. 17–31.

sem élhetett valami fényes és bőséges életet, mert Hajdúdorog habár igen nagy paróchiát képez is, lakói nagyobbára szegények, s fizetni azon kívül, hogy nem is igen képesek, - nem is hajlandók.” Kerekes Kölcsey, Berzsenyi, Kazinczy, Vörösmarty műveit tanultatta meg és szavaltatta vele, és Debrecenbe küldte tanulni és támogatta. Szintén Kerekes Demeterről jegyezte meg Mészáros, hogy mint az alföldi görögkatolikus papok oroszul nem is tudott jól, sőt csak arra volt büszke, hogy magyarnak vallhatá magát, s 1834 és 1836 között már kísérletet tett magyar nyelvű végzésre a templomban.¹¹ Később Mészáros Károly jogi végzettséget szerzett, és széleskörű irodalmi, újságírói tevékenységet folytatott. Több újságot is alapított, köztük a „Kárpáti Hírnök” címűt, melyben harcolt azzal a lesajnáló nézettel, hogy a magyar görögkatolikusok az ószláv liturgikus nyelv miatt oroszok. A megoldást egy magyar görögkatolikus püspökség felállításában, és a liturgikus könyvek mihamarabbi magyar fordításában látta.¹²

Farkas Lajos (1821-1894) ősi hajdúdorogi családban született. Iskolai tanulmányait Dorogon kezdte, a középiskolai és jogtudományi képzettségét Debrecenben szerezte. 22 éves korában már írnok volt az 1843-as pozsonyi országgyűlésen, a szabadságharcban honvéd századosként vett részt. Később Hajdúdorog főhadnagya (polgármesternek megfelelő pozíció) lett, majd a hajdúkerület megszüntetése után (1876) Hajdú vármegye főügyésze, később árvaszéki ülnöke lett. Mint vezető beosztású görögkatolikus értelmiségi állt elére a magyar liturgiaért és az önálló magyar püspökségért küzdő mozgalomnak, s ennek szentelte életét. Számos cikket és felszólalást írt, emlékiratait halála után jelentette meg György Endre Egy nemzeti küzdelem története címmel, mely a korszak egyik legfontosabb forrásértékű összefoglalása.¹³

Hajdúdorog példája

Hajdúdorog kiemelkedő jelentőségű egyházközség volt, nemcsak amiatt, hogy a munkácsi egyházmegye legnagyobb lélekszámú közössége volt,¹⁴ hanem azért is, mert a dorogiak lettek a magyar liturgia és az önálló

11 CSORBA CSABA: *Mészáros Károly önéletrajza*, Debrecen, 1974. (Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 22.) 19–21.

12 PIRIGYI ISTVÁN: *Görögkatolikus életrsorok*, Debrecen, 1998. 31–45.

13 PIRIGYI, i.m. 21–30.

14 UDVARI ISTVÁN: *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészégeinek 1806. évi összefoglalása*, Nyíregyháza, 1990. 119.

magyar görögkatolikus püspökség eszméjének elindítói és fő harcosai is. A dorogi egyházközség története mintaként mutatta be a magyarajkú görögkatolikusok társadalmi helyzetét, céljait és törekvéseit, és hívei és papjai révén vezetője lett az egész magyar liturgiáért vívott mozgalomnak, mely az utókortól a hajdúdorogi mozgalom nevet kapta. Ezért érdemes egy kicsit részletesebben bemutatni e közösség történetét.

Hajdúdorogról az első magyar nyelvű okirat 1667-ből maradt ránk, amelyben a templom használatáról az ószláv és a román liturgikus nyelvet használó hívek magyar nyelven állapodnak meg, ami igazolja a het-köznapiakban a magyar nyelv használatát a közösségben.¹⁵

1783-ban Koptsay János hajdúdorogi esperes azzal érvelt a rutén és a román parókiák egyesítése mellett Dorogon, hogy a hívek egymás között magyarul beszélnek, és templomi prédikáció, valamint a gyóntatás és a haldoklók ellátása magyarul történik.

Végül 1819-ben Szabó Vazul oláh lelkész halálával az oláh parókiát és a román nyelvű szertartásokat megszüntették Dorogon, így egy egyházközséget hoztak létre.

Kerekes Demeter parókusról (1831-1836), magyar érzelmeiről és Mészáros Károly támogatásáról már fentebb említést tettünk.

Kerekes Demetert követően a dorogiaiak Lyachovics János (1837-1843) zempléni főesperest hívták meg parókusnak kiváló nyelvtudása miatt: a francia, német, olasz nyelvek mellett természetesen otthon volt a szláv nyelvekben is. Választásukban keservesen csalódniuk kellett, mert kiderült, hogy lelkészüik pánszláv elkötelezettségű volt,¹⁶ aki a már kialakult magyar nyelvű éneklést a templomban tiltotta és visszafejlesztette.¹⁷ Miután nem sikerült a hívekkel a közös nevezőt megtalálnia inkább lemondott a dorogi parókusságról, és 1843 után Ungvárra távozott.

Utóda Szabó György (1844-1879) teológiai tanár lett Ungvárról, aki maga is hajdúdorogi származású volt, és helyreállította a korábbi liturgikus gyakorlatot a templomban.

15 Görögkatolikus Püspöki Levéltár továbbiakban (GKPL) I–I–a. fasc. 02. nr.28.

16 Lyachovics azt terjesztette, „*hogy Ausztriának vége lesz, és a magyar, mint beoszthatatlan, testvér nélküli faj Oroszország protekciója alá jut. A magyar népnek tehát jövőbeli pártfogója nyelvét ismerni, tanulni életszüksége.*” PETRUS JENŐ: *A magyarság önvédelme a keleti rítusu egyház idegen nyelveinek beolvasztó hatása ellen*, Csokonai Nyomda és Kiadó-Részvénytársaság, Debrecen, 1897. 18.

17 1841 március 15 és augusztus 21 között levelezés bontakozott ki Zemplén vármegye és a Hajdúkerület között a magyar nyelv használata és a fordítások tárgyában.

Az első országos lépések

A reformkor lelkes hangulatában a dorogiak az országgyűléshez fordultak a magyar liturgikus nyelv és a liturgikus könyvek magyarra fordításának ügyében. Az 1843-as országgyűlésen Pozsonyban június 3-án előbb Draveczky Alajos zempléni követ kéri a fordítást, majd három nappal később június 6-án Pély-Nagy Gábor hajdú kerületi követ szólalt fel, hogy a szláv könyvek országos költségen lefordíttassanak, mert akkor a hívek az istentiszteleten értelmesen és buzgóbban részt tudnak venni. Az országgyűlés azonban a kérelmet pénzhíányra hivatkozva nem teljesítette, illetve „jobb időkre halasztotta”.¹⁸

Az 1847-48-as országgyűlésre készülve újra felvetették a hajdúkerület követeinek utasításában, hogy sürgessék meg a liturgikus könyvek országos költségen való lefordítását.¹⁹

Közben Hajdúdorogon csak erősödött a magyar liturgia utáni vágy, ezért 1845-ben már Petrus Antal segédlelkész teljesen magyar nyelvű liturgiát mutatott be a templomban, de feljegyzések szerint az első teljes magyar liturgiát Görög Pál végezte, s hasonlóan cselekedett Kutka Pál lelkész is. Farkas István ügyvéd pedig egyenesen 100 forint jutalmat ajánlott fel az első kanonikus (szabályos) magyar liturgia elvégzőjének.²⁰

A dorogiak 1848. május 6-án a sajtóhoz fordultak, hogy a szélesebb nyilvánosság előtt is nyomatékot adjanak követelésüknek, és határozottabb állásfoglalásra késztessek megyéspüspöküket, hogy engedje meg nekik, „a magyarok Istenének magyarul áldozni.” Ellenkező esetben még azt is kilátásba helyezték, hogy „ott találjuk fel boldogításunkat, hol nemzeti nyelvünk édes hangján emelik hálaadó szózatukat az egek urához”. A nyílt levél a „Nemzeti” című újságban jelent meg 1848. június 16-án.²¹

Az első reménysugár kormányzati részről 1848. június 19-én csillant fel, amikor Eötvös József kultuszminiszter levelet intézett Popovics Vazul püspökhöz, melyben arról értesítette, hogy ha a főpásztor gondos-

18 *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez, 1. kötet, 1778–1905.* Közreadják: VÉGHSEŐ TAMÁS-KATKÓ MÁRTON ÁRON. Nyíregyháza, 2014. (Collectanea Athanasiana II. Textus/Fontes vol. 4/1.) 64. v.ö. PETRUS JENŐ: *A magyarság önvédelme a keleti rítusu egyház idegen nyelveinek behasználó hatása ellen,* Csokonai Nyomda és Kiadó-Részvénytársaság, Debrecen, 1897. 20–21.

19 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források, 1. kötet, 1778–1905.* 65.

20 PETRUS, i.m., 22.

21 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források, 1. kötet, 1778–1905,* 65–66.

kodik a megfelelő könyvek lefordításáról, akkor a kormányzat kész az anyagi feltételeket biztosítani.²²

Mivel a szabadságharc eseményei és az azt követő időszak nem tette lehetővé az ígéretek valóra váltását újra csak a sajtó útján került a magyar görögkatolikusok ügye napirendre. Mészáros Károly az általa alapított Kárpáti Hírnök című ungvári újság első számaiban szentelt teret a témának.

A legelső számban 1861. július 1-én arról értekezett, hogy Felső-Magyarországon visszaszorulóban van a magyarság, pedig nevük, nyelvük és szokásaik alapján magyar emberek az orosz és oláh szertartások miatt lassan elfeledkeznek identitásukról, s tényleg orosz, vagy oláhhá válnak. Ezt a folyamatot négy pontból álló cselekvési terv segítségével kívánta megállítani: 1000 fő feletti helyeken óvodák létesítésével, tanároknak évenkénti jutalom kitűzésével, ha növendékeiket a magyar nyelvre buzdítják, ha a megyei tisztviselők a népiskolákban hazafias nevelési irányt megerősítik, illetve egy önálló magyar püspökség felállításával.²³

A Kárpáti Hírnök második számában Mészáros tovább fejtegette az önálló magyar görögkatolikus püspökség szükségességét, s bírálta az egyházmegyéek vezetését, így a munkácsiét is, mondván, hogy ötven éve nem volt az egyházmegyében canonica visitatio, nem állnak rendelkezésre még egyházi szláv olvasókönyvek sem, nem beszélve a magyar könyvek hiányáról, s az oktatási intézményekben is megelégednek az ósláv énekek és imák megtanításával, és nem fordítanak gondot az oktató-nevelő munkára. Konkrét példával illusztrálta, hogy Ungváron a nagyszámú magyarságnak még csak egy prédikáció sem hangzott el magyarul.²⁴

Mészáros Károly cikkei vitaindítónak bizonyultak, mert valóságos tollharc bontakozott ki a Kárpáti Hírnök hasábjain. Romzsa István el-lencikket jelentetett meg, mely szerint a magyar görögkatolikus püspökség „rossz helyen, alkalmatlan időben van indítványozva”.²⁵ Ugyanakkor Antalóczy Imre dorogi káplán örömet fejezte ki támogató cikkében megemlítve, hogy Roskovics Ignác hajdúböszörményi parókus már nyomdakészre elkészítette imakönyv fordítását, melyből csak a dorogi iskola vezetősége 2000 (!) példányt rendelt meg.²⁶

22 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 66–67.

23 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 68–69.

24 Ungvár, 1861. július 4. VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 69–71.

25 Ungvár, 1861. július 25. VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 71–72.

26 Ungvár, 1861. július 25. VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 72–73.

Természetesen Farkas Lajos a magyar liturgia és a magyar görögkatolikus püspökség elkötelezett harcosa a legnagyobb örömmel olvasta Mészáros Károly cikkeit, és teljes támogatásáról biztosította szerzőjüket, hangsúlyozva, hogy tarthatatlan állapot, hogy a magyar alföldön élő gyerekek fejébe a cirill betűs ábécét erőszakolják, és a hajdú gyerekeknek azt verjék a fejébe, hogy ők nem magyarok, hanem oroszok. A legsürgősebb feladatként javasolta, hogy a magyar egyházközségek küldöttei Dorogon tartsanak gyűlést, azon egy választmányt alakítsanak, ami képviseli érdekeiket, különösen is a magyar liturgikus nyelvet a pánszláv törekvésekkel szemben.²⁷

1862-ben jelentős esemény történt a magyar liturgikus nyelvért folytatott küzdelem történetében, megjelent Roskovics Ignác hajdúböszörményi parókus évtizedes fordító munkájának eredményeként Debrecenben az óhitű imádságos és énekes könyv, mely egyre nagyobb népszerűsége tett szert, olyannyira, hogy 1898-ig nyolc kiadása látott napvilágot.

1863-ban Farkas Lajos visszaköltözött Dorogra, így most már sokkal hatékonyabban tudta a magyar görögkatolikus ügynek szentelni magát. Miután többekkel beszélgetett, elhatározták, hogy küldöttséget menesztenek Popovics Vazul munkácsi püspökhöz. A küldöttség 1863. május 22-i dátummal egy kérvényt is megfogalmazott a főpásztorhoz. Kifejtették, hogy tősgyökeres magyarként szeretik anyanyelvüket, és az Alföld síkján nem akarnak a ruténizmus áldozataivá válni azzal, hogy a nem értett és nem is szeretett szláv nyelv járma alatt nyögjenek. Három konkrét kérést fogalmaztak meg:

- Istent értelmesen imádhassák, és imáikat anyanyelvükön mondassák
- az üresedésben lévő szabolcsi főesperesi cím legyen betöltve
- Hajdúdorog – mely számra és értelmiségre a magyar egyházak legnagyobbika – parókusa tölthesse be ezt a méltóságot

Popovics püspök válaszában a kérést jogosnak nevezte, és megígérte, ha kell, közbenjár a pápánál, és nemsokára Szabó György dorogi parókus szabolcsi főesperesi kinevezést kapott. Szabó főesperes, bár 1863. november 11-én Popovics püspök egy a primásnál történt feljelentés következményeként elrendelte, hogy a hivatalos fordítások engedélyezéséig a liturgiát egyházi szláv nyelven kell végezni, mégis már nemcsak

27 Vámospércsről datálva 1861. július 25-én. Megjelent Ungváron, 1861. augusztus 4. . VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források, 1. kötet. 1778–1905*, 74–75.

a kántori részeket, hanem a pap általi énekek nagyobb részét magyarul végezte.²⁸

A hajdúdorogi közgyűlés

Mivel ez után szintén még évek teltek el anélkül, hogy a magyar liturgia ügyében előrelépés történt volna 1866. május 6-án Hajdúdorog város egyházi és világi vezetői közgyűlést tartottak és azon feliratokat fogalmaztak meg.

A feliratok lényege: 1. Kérik az összes magyarjú görögkatolikus számára egy önálló magyar püspökség felállítását 2. Ha ez azonnal nem lehetséges, átmeneti megoldásként Hajdúdorog székhellyel vikariátus létesítését 3. Engedélyt kérnek, hogy saját ügyeik intézésére a görögkatolikus magyarok Hajdúdorogon értekezletet tarthassanak.

A Ferenc József királyhoz címzett feliratban Szent Pál apostolra hivatkozva (1Kor. 14,9-19) azt kérték, hogy Istent értelmesen és érthetően imádhassák, mert ők tősgyökeres magyarok, és hiába készültek fordítások, vannak akik „minden óhitűt ruténnek, vagy romának szeretnek tartani”. Ráadásul a Magyar Királyságban a más vallásfelekezetűek számára, sőt hitrokonaik az oláh, szerb, orosz, örmény nemzetiségek is biztosítva vannak abban, hogy anyanyelvüket használhatják templomaikban.²⁹

A Scitovszky János primáshoz írt feliratban a 34. zsoltár könyörgésével fordultak az ország első főpapjához: „Az igazak kiáltanak, és az Úr meghallgatja őket, és minden nyomorúságukból kiragadja őket” (Zsolt 34,18). Feltárták helyzetüket, hogy mintegy 200 000 magyar görögkatolikus rutén és román püspökök egyházkormányzata alatt él, s ószláv és román nyelven kénytelen a templomokban liturgián részt venni, megfosztva az anyanyelv használatától és attól, hogy Istent értelmesen imádhassák. Ezért „minket elkorcsosultaknak, a pánszlávisztikus törekvések támogatóinak, rusznyákoknak és muszkáknak tartanak és csúfolnak” fogalmazták. Új elemként arra hivatkoztak, hogy az unió megkötésekor magától értetődő volt a szertartás megőrzésének engedélyezése alatt a

28 Farkas Lajos: *Egy nemzeti küzdelem története*, Budapest, 1896. 18–23. Petrus Jenő szerint a feljelentésben nagy szerepe volt az egri érseknek is, aki 1857-ben a csekély számú római katolikusoknak templomot épített és plébániát alapított, sőt elérte nyomást gyakorolva a városra, hogy az 100 hold terjedelmű földbirtokot biztosított a plébános javadalmazására. PETRUS, i.m., 23.

29 FARKAS, i.m., 24–27.

népnyelv használatának lehetősége is. Az esztergomi érseket arra kérték, „ragadja ki az orosz nyelv gyűlöletes járma alól” a híveket. Hivatkoztak az új román görögkatolikus püspökségek és a metropólia 1853-ban történő megalapítására, s kérték a munkácsi püspöki széket egy jó hazafival betölteni. Ameddig ez nem lehetséges, az 1723-ban felállított máramarosi külhelynökség példájára Dorogon egy hasonlót alapítani a magyar görögkatolikusok számára.³⁰

Mailáth György udvari főkancellárhoz írt levelüket statisztikai adatokkal is alátámasztották: a Tisza vidékén és a Bodroghözben 74 parókia, de más megyékben is összesen 200 000 magyar hívő az orosz szláv nyelv jármában sínylődik. A magyarok mostohák saját országukban: „most midőn hazánkban minden idegen ajkú nép saját nemzetiségi igényeinek érvényt szerezni oly rohamosan törekszik, mert ők is osztják halhatatlan Kölcsenyk azon jósmondatát, hogy „jaj a nemzetnek, mely ősi fészkeből kiűzetett, de jajabb annak, mely ősi nyelvétől fosztatott meg!”³¹

A Képviselőházhoz fordulva kiemelték: „mi e világon egy nemzetiséggel sem vagyunk rokonságban, s így mi nem kecsegtethetjük magunkat egy más hasonnemzetiségű nemzetbeli beolvadás reményével, mert bár vallásos szertartásokban ismerünk is hitrokonokat, nyelvünkre nézve azonban csak édes hazánkban találjuk testvéreinket, mert mi magyarok vagyunk, s az örökkévalóságig azok akarunk maradni. Mi reánk illik a nagy költő ama szép mondata: A nagyvilágon e kívül nincsen számodra hely, áldjon vagy verjen sors keze itt élned, s halnod kell.”³²

A felterjesztésekre azonban válasz sehonnan sem érkezett, ugyanakkor azonban az ország közvéleménye kezdett felfigyelni a magyar görögkatolikusok törekvéseire.

A makói példa

A makói görögkatolikus egyházközség szintén komoly szerepet vállalt a magyar liturgiáért folytatott küzdelemben.

1866. június 21-én a makói magyar görögkatolikus hívek nevében 61 hívő aláírásával levélben fordult Scitovszky János bíboros esztergomi érsekhez, a magyar nyelv templomukbeli használatának ügyében. Kérvényükben feltárták egyházközségük történetét, hogy a 18. században Sza-

30 FARKAS, i.m., 27–30.

31 FARKAS, i.m., 30–36.

32 FARKAS, i.m., 36–41.

bolcs Bereg és Ung megyéből származó tisztán magyarajkú „oroszok” alkották a görögkatolikus közösséget, akiknek Mária Terézia királynő templomot építtetett, amit a munkácsi püspökséghez csatolt. 1791-ben, valamint 1816-ban még számos „magyar orosz”, valamint 20 Szatmár megyéből és Erdélyből érkező család csatlakozott, akik magyarajkú oláhok voltak. A kezdetektől fogva a magyar volt a prédikációs nyelv, és számos templomi, körmeneti és temetési éneket magyarul énekeltek. Az iskolában mindig is magyar volt a tanítási nyelv, mivel csak ezt értették, s ez tette lehetővé, hogy a környéken lakó római katolikusok, sőt még reformátusok is jártak ide.

Fordulat akkor következett be, amikor az éppen Erdélyből az 1790-es évek elején beköltözött, és elmagyarosodott Árgyelán család -amely nevét Erdélyire magyarosította- sarja Erdélyi Vazul nagyváradi görögkatolikus püspök (1842–1862) olyan parókust nevezett ki, aki még olvasni sem tudott óslávul. (Bisztray Balku Ignác személyében.) A román szellemű parókus lemeszeltette, majd később le is vakartatta azt az ósláv feliratot a templomban, mely bizonyította, hogy Mária Terézia a templomot a „magyar oroszok” számára építtette. A templom felújításakor a toronygömbben és az oltár talapzatában elhelyezett régi iratokat megsemmisítette, és román nyelvű iratokat tett a helyükre, és hasonló történelemhamisító szándékkal eltüntette az 1800 előtti anyakönyveket, melyek bizonyították az egyházközség magyar jellegét.

A hívek ezután hat pontba szedve felsorolták azokat a sérelmeiket, melyeket a nagyváradi görögkatolikus püspökök románosító intézkedései során szenvedtek el: a püspökség az anyakönyveket román nyelven vezettette, 1844-től román szellemű parókusokat neveztek ki, az egyházközségtől elvette a tanítóválasztási jogot és olyan tanítókat nevezett ki, akik nemcsak a román nyelvet, hanem román szokásokat és olyan román identitást igyekeztek a gyerekek lelkébe plántálni, hogy már a magyar szülőktől elidegenítették őket. Az egyházközség alapítványainak jövedelmét magukhoz vonták, és a belényesi román gimnázium és tanítóképző céljára fordították. A papok és tanítók a korábban egységes és békés egyházközség magyar híveit orosz és román felekezetűvé osztották és szembefordították egymással. Mindezek mellet a legfájóbbnak azt érezték, hogy a templom fennállása óta szokásban lévő magyar éneklést előbb teljesen betiltották, majd pedig -valószínűleg a polgári hatóság közvetítése révén- egy-két magyar ének eléneklését engedélyezték. Pedig a levél írói szerint az egyházközségben már 1848 előtt kézíratos fordításokból a nép által énekelt részeket (kántoruk Barczán Demeter

révén) magyarul énekelték, majd pedig a Roskovics Ignác magyar énekeskönyvének megjelenését követően azt használták.

Papp Szilágyi József nagyváradi görögkatolikus püspök a hívek többszöri kérését elutasította, sőt levelük szerint a lelkészeknek meghagyta, hogy ha a hívek magyarul merészelnék énekelni a templomban a szertartást hagyják félbe és a templomot bezárva értesítsék a polgári hatóságokat, hogy azok a román és ószláv éneklést állítsák vissza. Így többször előfordult, hogy a hívek csak a hivatalos szertartási idő előtt vagy után – az egyébként általuk eltartott pap és kántor nélkül – énekelhettek magyarul a saját templomukban.

Végezetül arra kéri Scitovszky János bíboros hercegprímást járjon közbe, hogy a vallásalap támogatásával fordítsák le magyarra a liturgikus könyveket, hogy a magyar énekek elhangozhassanak a magyar görögkatolikus templomokban, hogy a nacionalista román papok és tanítók helyett magyar papokat és tanítókat kapjanak, és amíg magyar görögkatolikus püspökség nem alakul addig, hogy a további zaklatásoktól megmeneküljenek kéri a munkácsi görögkatolikus püspökségbe való visszacsatolásukat.³³

Papp Szilágyi 1866. szeptember 12. írt levelében visszautasította a vádakát a prímásnál. Tagadta, hogy románosítani akarna, és feleslegesnek tartotta a liturgikus könyvek lefordíttatását, és kifejtette, hogy püspökségének alapító bullája Csanád vármegyét és Makót a nagyváradi egyházmegyéhez csatolta, amin nem kíván változtatni.³⁴

Mivel a helyzet nem változott a makói görögkatolikus hívek a képviselőházhoz fordultak panaszaikkal. A Magyar Képviselőház 1867. március 17.-én tárgyalta ügyüket. Itt Faragó Ferenc képviselő részletesen ismertette az országgyűléssel a helyzetüket. Új fejleményként jelent meg a Scitovszky prímáshoz írt levélhez képest, hogy a kolerajárvány idején sem enyhült a helyzet a papok és a hívek között, és amikor a segédlelkész meghallotta, hogy a hívek a templomban magyarul énekeltek, azonnal letette a liturgikus ruháit az oltárra, és a templomot bezáratta, amit aztán a hívek erővel nyitottak ki. Faragó képviselő azt javasolta, hogy a segédlelkészt büntessék meg, a nagyváradi görögkatolikus püspököt függessze fel a király apostoli jogánál fogva, és meg kellene nyerni az uralkodót, hogy egy magyar görögkatolikus egyházmegyét állítson

33 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források, 1. kötet. 1778–1905*, 91–96.

34 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források, 1. kötet. 1778–1905*, 97–100.

fel. Végül kivizsgálásra és intézkedésre az ügyet a vallás- és közoktatási minisztériumhoz utalták.³⁵

1867. június 26-án a makói magyar ajkú görögkatolikus hívek újra Eötvös József kultuszminiszterhez fordultak. Az országgyűléshez írt panaszlevelükben még név nélkül említett román segédlelkész, Darabos György elhelyezését kérték. Elkeseredésüknek drámai hangon adtak nyomatékot: „lelki gyilkosainkat saját véres verejtékünk szerzeményéből kell díjaznunk, jobban mondvá: keblünk nedvéből mardosó kígyókat kell táplálnunk?” Panaszuk szerint Darabos szeretetlenséget, viszályt szít, gőgös, hazug, pontatlan, a liturgiát hadarva végzi. Kérték elhelyezését és helyére egy alkalmas segédlelkész kinevezését.³⁶

1867. július 18. Eötvös József kultuszminiszter továbbította Simor primásnak a magyar görögkatolikusok kérését a liturgikus könyvek lefordítására, és a saját egyházmegye felállítására vonatkozólag, valamint, hogy megnyugtató intézkedés történjen a makói hívek ügyében.³⁷

A hajdúdorogi nagygyűlés: 1868. április 16.

A makóiak kapcsolatba léptek a hajdúdorogi Farkas Istvánnal, (Farkas Lajos bátyjával) a magyar liturgia ügyének elkötelezett harcosával, hogy a küzdelmet a magyar püspökségért és liturgiáért ne hagyják félbe és vegyék fel a kapcsolatot a többi magyar ajkú egyházközsséggel, hogy egységesen tudjanak fellépni. Farkas István az ügyet továbbította öccsének, Lajosnak, akit megválasztottak Hajdúdorog főhadnagyának, vegye kezébe az irányítást, és mivel a kiegyezés (1867) után szabadabbá vált a társadalmi élet, és a gyülekezési jog nem ütközött akadályokba egy nagygyűlés összehívását tervezték meg. Szabó György főesperes parókus (1844-1879) is támogatta törekvéseiket, akinek meggyőzésében káplánjának Görög Pálnak voltak elvülhetetlen érdemei.

1868. március 12-én Hajdúdorog városa közgyűlést tartott, ahol elhatározták, hogy a magyar görögkatolikusok számára egy népgyűlést fognak összehívni.³⁸ Farkas Lajos vezetésével egy bizottság leveleket intézett a schematizmus alapján magyarnak tartott és tudott egyházközségekhez és néhány nagyobb városhoz, ahol köztudomású volt, hogy

35 ZELLER ÁRPÁD: *A magyar egyházpolitika*, Budapest, 1894. I. kötet 1847–1872, 231–233.

36 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 101–102.

37 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 102–103.

38 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 108.

élnek magyar görögkatolikusok, mint Pest, Makó, Debrecen, Kassa, Szatmárnémeti, Nagybánya.

A nagygyűlést 1868. április 16-ra hirdették meg Hajdúdorogra.³⁹

A gyűlést megelőző napon már a legtöbben megérkeztek, úgy hogy Farkas Lajos szerint a máskor csendes és igénytelen kisváros zajossá vált és nagyvárosias hatást keltett. Ezt fokozta a városháza, a templomtorny, a kaszinó és az iskola és több épület nemzeti színű zászlókkal való feldíszítése.

1868. április 16-án reggel 8 órakor megszólaltak a dorogi templom harangjai, melyekről még Széchenyi István, a legnagyobb magyar, és más szakértők is a legnagyobb elismerés hangján nyilatkoztak,⁴⁰ hogy ünnepi liturgiára hívják az akkor éppen átépítés és nagyobbitás alatt lévő templomba a híveket. Itt Szabó György szabolcsi főesperes, helyi parókus vezetésével minden papi fennhangot teljesen magyarul énekelt liturgia hangzott el, melyre a válaszokat a Lázár József kántor által szépen betanított és vezetett iskolásokból és iparosokból álló énekkar adta meg csodaszép összhangban természetesen magyarul, amit a liturgia végén a himnusz éneklése koronázott meg.

A liturgiát követően átvonultak a városháza udvarára, ahol elkezdődött a gyűlés, hiszen a nagyterembe nem is fértek volna el ennyien.

Farkas Lajos a város főhadnagya köszöntötte az egybegyűlteket, majd a kongresszus levezető elnököt és jegyzőt választott. Közfelkiáltással elnök lett Farkas Lajos, a jegyző pedig Szilvásy István Csanád megye főjegyzője, Makóról.

Először a megbízólevelek átadására került sor: ebből azt állapították meg, hogy 220 küldöttel és 20 lelkésszel 33 anyaegyházközség jelent meg személyesen, illetve 19 község és egy egész esperesi kerület 11 lelkésszel levél útján csatlakozott a gyűléshez, tehát így összesen 52 egyházközség 31 pappal fejezte ki részvételét az országos kongresszuson.

Képviselve volt Szabolcs, Szatmár, Bereg, a Hajdúkerület, Bihar, Máramaros, Zemplén, Abaúj-Torna, Csanád vármegyék, valamint Debrecen város.

A résztvevő egyházközségek: Dorog, Debrecen, Makó, Ópályi, (Nyír)Tas, Tornyospálca, (Nyír)Parasznya, Hodász, Kántorjánosi, Nagyléta, (Nyír)Pilis, Bököny, Hajdúböszörmény, Nagyálló, Szerencs, (Mező)Zombor, Bácsaranyos, Huguaj(ma:Érpatak), Tolcsva, Újfehértó, Tokaj,

39 FARKAS, i.m., 43–44.

40 FARKAS, i.m., 45.

Fábiánháza, (Nyír)Gyulaj, Kótaj, (Nyír)Pazony, Tiszabüd, Nagykároly, Kállósemjén, Biri, Szakoly, Buj, Szárazberek, (Nyír)Karász, Bese.⁴¹

A személyes résztvevők regisztrálását követően került sor azon közösségek és városok jegyzékbe vételére, amelyek a nagygyűlés határozataival való egyetértésüket eleve deklarálták: Gebe (ma Nyírkáta), Leleszpolyán, Sárközújlak, Kisvárd, Falucska, Levelek, Visk, Dámóc, Jánk, Dobra, Máriapócs, Szántó, Pere, Érkenéz, Szatmárnémeti, Porcsalma, Kokad, Ajak, Görömböly.

Ezt követően a nyírvasvári és a szentmiklósi lekeszek, valamint kassai esperesi kerület papjainak üdvözlő, egyetértő és a határozatokat magukra nézve kötelezőnek elfogadó leveleit olvasták fel.

A közgyűlés megállapította, hogy a Magyar Királyságban már nemcsak az ortodox szerbeknek és románoknak van saját nemzetiségű püspökségük, hanem a román görögkatolikusok is kaptak Szamosújvár és Lugos székhellyel. A ruszinok a munkácsi és az eperjesi egyházmegye többségét képezik, itt a magyarok, noha 200 000 főt számlálnak, kisebbségben vannak. Márpedig a keleti egyházban a népnyelv alapkövetelmény, és a magyar görögkatolikusokat is megilletné hazájukban egy saját magyar püspökség, ahol anyanyelvükön tudnának imádkozni, és az iskolában nem lennének rákényszerítve egy idegen (ószláv, vagy román) liturgikus nyelv tanulására. Ha ez tovább így folytatódik, akkor vagy elveszítik magyar identitásukat az idegen tengerben, vagy vallásilag közönyössé válnak.

Ezért a nagygyűlés elhatározta, hogy

Hajdúdorog székhellyel magyar görögkatolikus püspökség felállítását kéri az uralkodótól,

- a hívek szegénysége miatt a vallási és tanulmányi alap terhére a liturgikus könyvek lefordítását magyar nyelvre,
- és a magyar liturgikus nyelv szentesítésének kérése illetékes helyen, „ha ez csakugyan szükséges lenne”.

A kongresszus az ügyek intézésére Állandó Végrehajtó Bizottságot szervezett élén Farkas Lajossal. Tagjai voltak: Szabó György szabolcsi főesperes, hajdúdorogi parókus, Farkas István közbirtokos, képviselő, ügyvéd, Roskovits Ignác pilisi lelkész, Farkas Sándor képviselő, Ketskés János ügyvéd, debreceni polgár, Jámber Antal bökönyi lelkész, Orosz Gyula hajdúböszörményi lelkész, Molnár Pál ügyvéd, nagykállói képviselő, Romzsa István és Görög Pál hajdúdorogi segédlekeszek, Lá-

41 A küldöttek névszerinti jegyzéke a függelékben

zár Mihály pazonyi lelkész, Kovács János hajdúkerületi táblabíró, Fejér György dorogi aljegyző, Béres Ferenc nagykállói egyházi gondnok, Szilvássy István csanádmegyei főjegyző, Fejérváry Imre közbirtokos, Sonkovits István egyházi gondnok Makóról, Hajdú Manó nagykárolyi ügyvéd, Iványi János tornyospálcai lelkész, Fekete István kállósemjéni lelkész, Székely Demeter hajdúböszörményi városi tanácsnok, Mertse Antal debreceni polgár, Farkas Ferenc fábiánházi lelkész, Kabay Sándor nagylétai egyházi gondnok, Novák János fehértói egyházi gondnok, Tivadar András bácsaranyosi lelkész, Benyitzky Elek szentmiklósi lelkész, Mészáros Károly ungvári ügyvéd, Mezősy László tolcsvai közbirtokos, és a hajdúdorogi egyházi tanács tagjai.⁴²

Az Állandó Végrehajtó Bizottság tagjait a nagygyűlés felhatalmazta, hogy a munkácsi püspököt, az esztergomi érseket és az uralkodót személyesen felkeresse, és a kérvényeket átnyújtva pártfogásukat elnyerve a magyar püspökség, a magyar liturgia és liturgikus könyvek ügyét sikerre vigye.

A délelőtti gyűlést követően Hajdúdorog városa 400 terítékes ebédet adott a küldöttek és az érdeklődő vendégek tiszteletére. Farkas Lajos szavaival „a kaszinó termeiben Boka Samu jeles zenekarának szívre ható, gondot űző játéka mellett folyt a legkedélyesebb társalgás”, s hangzottak el a pohárköszöntők az uralkodó, a királyné, s a többi előkelőség és a résztvevők egészségére csaknem késő estig. A hangulat tetőfokán a hetven éves Mertse Antal debreceni polgár úgy ropta a magyar legényes magán táncot, hogy az egy 16 éves fiatalembernek is becsületére vált volna.⁴³

Másnap április 17-én folytatódott a nagygyűlés munkája.

Először Gelse és Kökényesd községek egyetértő leveleit olvasták fel, majd Szatmárnémeti város görögkatolikus híveinek levelét, melyben felhatalmazták Dorogot, hogy lépéseket tegyenek a magyar püspökség és a magyar liturgia ügyéért.

Felolvasásra került Hutskó Mihály görömbölyi görögkatolikus lelkész levele, amiben egyetértését fejezte ki a nagygyűlés határozataival.

Sajópetri egyházközség teljesen magyar nevű hívei levelükben annak adtak hangot, hogy szláv ajkú egyházközségként nem támogatják a magyar liturgikus nyelvet. Ezt a kongresszus az idegen liturgikus nyelv miatt a magyar identitás feladásának mintapéldájaként tekintette.

42 FARKAS, i.m., 50–53.

43 FARKAS, i.m., 56–57.

Végül az Állandó Végrehajtó Bizottság felszólított, hogy az esetleg később érkező csatlakozó leveleket vegye át és csatolja az eddigi dokumentumokhoz. A nagygyűlés április 17-én fejeződött be.

1868. május 14-én Hajdúdorog város közgyűlésén Farkas Lajos a város vezetője és az országos kongresszus elnöke bemutatta a nagygyűlés hitelesített jegyzőkönyvét, amit a közgyűlés örömmel vett tudomásul, és megszavazta, hogy az indítványozott kérvényeket fogalmazzák meg és a város költségén nyomtassák ki, valamint, hogy küldöttség keresse fel pártolás céljából az ország törvényhatóságait, s legelőször is a kiváló hazafi hírében álló Pankovics István munkácsi megyésfőpásztort.

Szabó György hajdúdorogi parókus, szabolcsi főesperes a nagygyűlést követően 1868. április 24-én levélben tájékoztatta Pankovics István munkácsi püspököt a nagygyűlés lefolyásáról, valamint a főpásztorhoz készülő küldöttség szándékairól. Miután röviden ismertette a kongresszus célját és a résztvevők nagy számát, lelkesedését és elszántságát a legmélyebb tisztelet hangján, de óvatosságra hívta fel a püspök figyelmét, hogy „ismerve e vallásosan nemzeti forrongásnak mind természetét, mind terjedelmét, s tekintve az időt is, amelyben élünk – azt vagyok bátor alázattal nyilvánítani: miszerint e határozott, nyelvéért és hitéért rajongva lángoló roppant néptömeg tetteles akadályozások esetére könnyen a legnagyobb szélsőségekre ragadtathatik.”⁴⁴

A nagygyűlés utóélete: az Állandó Végrehajtó Bizottság küldöttségei

Farkas Lajos vezetésével egy bizottság Ungvárra utazott, ahol Pankovics püspök ünnepélyes keretek között, a székeskáptalan jelenlétében fogadta a küldöttség tagjait. Farkas Lajos köszöntő beszédében előadta a delegáció jövetelének célját és felkérte a főpásztort, hogy a királyhoz induló küldöttség vezetését szíveskedjen elvállalni. Pankovics István megyéspüspök –akinek jelszava „Isten, Király, Haza” volt– a maga részéről maximális támogatásáról biztosította a küldöttség tagjait, akiket egyenként bemutatott neki, s akiket ebédre, ezt követően pedig kertjébe egy kellemes sétára meghívott.

Ugyanakkor az is világossá vált, hogy a püspök a diplomácia szabályainak figyelembe vételével óvatosan kívánta az ügyet előrébb vinni. A

44 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források, 1. kötet. 1778–1905*, 107–108.

küldöttség vezetését visszautasította „tőle nem függő akadályok miatt”. Másnap pedig, amikor vasárnapi szent liturgiára invitálta a magyar küldöttséget, Farkas István hirtelen támadt javaslatát, hogy a magyar delegáció magyarul énekelje el a liturgián a Miatyánkot, kifejezetten megtiltotta. Még inkább feszültséghez vezetett, hogy a liturgia után a főpásztor egy ötfős vezető csoporttal történő eszmecsereje során Farkas István felvetette, amennyiben a püspök nem támogatja a dorogiak ügyét, úgy a dorogi paptól meg kellene vonni a fizetést és a templomajtot pedig beszegelni mindaddig, amíg a teljes magyar nyelvű liturgia nem engedélyeztetik. Erre a püspök megütközve egy külön szobában négyszemközt bizalmasan tárgyalta Farkas Lajossal, megengedve neki, hogy néhány megnyugtató információt megosszon elégedetlenkedő bátyjával, Farkas Istvánnal is.

Vasárnap délután a küldöttek a kanonokokat látogatták sorra, majd este a szemináriumba voltak vacsorára hivatalosak, ahol a papnövendékek énekkara magyar énekekkel is meglepte őket.⁴⁵

A nagygyűlés határozata értelmében elkészültek a felíratok Ferenc József apostoli királyhoz, a nemzetgyűléshez, a vallás- és közoktatási miniszterhez és a hercegprímáshoz, s hogy az ügy biztosabb sikerhez vezessen nagyszámú ünnepélyes küldöttség volt hivatta azokat átadni. Az ungvári püspöki látogatáson –mint említettük– Pankovics István megyéspüspök elhárította a küldöttség vezetését. Így Szabó György főesperes és Farkas Lajos az Állandó Végrehajtó Bizottság elnöke Nagykálloban felkereste báró Vécsey József szabolcs vármegyei főispánt, hogy felkérje a küldöttség vezetésére, de őt nem találták otthon, mert előző nap elutazott hosszú időre, családi ügyben. Így Hajdúböszörménybe vették az irányt Sillye Gáborhoz, a hajdúkerület főkapitányához, aki szívesen elvállalta a delegáció vezetését, és oroszlánrésze volt abban, hogy a sajtó, különösen is az országos napilapok tudomást szereztek a görögkatolikus magyarok törekvéseiről, és azokat szimpátiával, pártolólág tárták a nagy nyilvánosság elé.⁴⁶

A Pesti küldöttség tagjai voltak: Sillye Gábor hajdúkerületi főkapitány, Farkas Lajos Dorog főhadnagya, az ÁVB elnöke, Szabó György szabolcsi főesperes, dorogi parókus, Iványi János tornyospálcai lelkész, Roskovits Ignác pilisi, Jámbor Antal bökönyi, Orosz Gyula hajdúböszörményi, Lázár Mihály pazonyi, Tivadar András bácsaranyosi, Kabai Sándor makói parókusok, Görög Pál hajdúdorogi segédlelkész, Farkas

45 FARKAS, i.m., 58–60. és 65–66.

46 FARKAS, i.m., 60–62. 66–67.

Sándor hajdúdorogi kisbirtokos és városi képviselő, Ketskés János debreceni ügyvéd, Szilvássy István Csanád vármegye főjegyzője Makóról, Béres Ferenc nagykállói kisbirtokos és egyházi gondnok, Székely Demeter hajdúböszörményi városi tanácsnok, Novák János újfehértói kisbirtokos és főbíró, Mosolygó Mihály újfehértói kisbirtokos, Tóth János és Kozák György hajdúdorogi városi tanácsnokok és birtokosok, Görög Péter, Tóth Mihály, Görög Imre, Sütő János hajdúdorogi kisbirtokosok és városi képviselők, Fejér György hajdúdorogi városi aljegyző. A két vezetőn kívül tehát 9 görögkatolikus pap, és 14 világi személy. A delegációból 11 hajdúdorogi, 2 hajdúböszörményi, 2 újfehértói, 2 makói tag volt.⁴⁷

A fővárosba érkezve a delegáció megtudta, hogy a király Bécsbe utazott, és onnan pedig tovább gyógyfürdőkre, úgyhogy Andrássy Gyula miniszterelnöknek nyújtották át személyesen a petíciójukat, aki szívesen fogadta őket, és megígérte, hogy az uralkodónál eléri a teljesítést is.⁴⁸

A képviselőházban Szentiványi Károly korelnök az országház nagyertermében fogadta a küldötteket Deák Ferenc jelenlétében. Farkas Lajosnak különösen is jól esett, hogy a haza bölcse a magyar görögkatolikusok ügyét igazságosnak, méltányosnak és a nemzetiség szent ügyének nevezte. Petrus Jenő szerint Deák azt mondta: „Ezt önöknek nem kérni, de követelni kell!”⁴⁹

A delegáció felkereste báró Eötvös József vallás- és közoktatási minisztert, aki szintén támogatásáról biztosította őket. Hasonlóképpen biztatást kaptak Wenckheim Béla belügyminisztertől valamint a Lónyay Menyhért pénzügyminisztertől is.

Mivel Simor János hercegprímás csak néhány nap múlva tudta őket fogadni Esztergomban, ezért még felkerestek támogatáskérő szándékkal néhány parlamenti képviselőt is.⁵⁰

Tisza Kálmán a Balközép Párt vezére volt az egyetlen képviselő, aki nem támogatta nemzetiségi szempontból az önálló, külön püspökség felállítását. Úgy vélte, hogy magyar szempontból kedvezőbb hatású az,

47 FARKAS, i.m., 61.

48 FARKAS, i.m., 67.

49 PETRUS, i.m., 72.

50 FARKAS, i.m., 68. „felkerestük tehát Ghiczy, Somssich, Tisza, Nyári, Bónis nagybefolyású képviselő urakat, kik Tisza kivételével szíves fogadásunk mellett támogatásukat egész készséggel megígérték.” Felkeresték még Thury Sámuel, a hajdúszoboszlói kerület képviselőjét is.

ha a magyar hívek megmaradnak az ősi egyházmegyék keretein belül és így gyakorolnak vonzó hatást a nem magyarokra.⁵¹

A küldöttségnek nem tudott minden tagja olyan hosszú ideig távol maradni munkájától és otthonától, ezért többen hazautaztak, de a megmaradtak a prímási fogadás előtti nap Esztergomba hajóztak és ott a „Fürdő” nevű fogadóban szálltak meg. Másnap délelőtt 10 órára két bérkocsival hajtottak a prímási palotába, ahol az ország első főpapja fogadta őket.

Simor János hercegrímás átvette a dorogiak kérvényét, és a püspökséggel kapcsolatban biztos sikerrel kecsegtette őket, ugyanakkor a magyar liturgikus nyelvvel kapcsolatban felhívta a figyelmet a Római Szent-szék kompetenciájára, és arra, hogy ez biztosan hosszú időbe fog telni, bár ebben is ígért támogató segítséget. Meglepődött, amikor a delegációtól azt az információt kapta, hogy Dorogon már régóta az istentisztelet nagy részét magyarul végezték. Felelősségre is vonta Szabó György párokust, miért tűri el ezt a gyakorlatot főesperes létére? Miután Szabótól azt a választ kapta, hogy ő Hajdúdorog szülöttként gyerekkora, azaz több, mint negyven év óta ezt hallotta a templomban, félrevonta és ezt mondta neki: akkor „folytassa Nagyságod, csak ne híresztelje!”⁵²

Jóindulata jeleként Simor hercegrímás ebédre is meghívta a küldöttség tagjait. Az addig hátralévő időben Farkas Lajos szerint Szabó György címzetes püspök⁵³ mutatta be ne nekik a bazilika épületét, és a székesegyházi kincstárat. Az ebéd alatt Simor érsek főként a delegáció két vezetőjével, Farkas Lajossal és Szabó György főesperessel beszélgetett el kedélyesen, hangsúlyozva, hogy ha a magyar ajkú görögkatolikus püspökség fel is lesz állítva, ő ragaszkodik a szeretett magyar hívek felletti metropolitai jogaihoz.

A dorogiak Esztergomból hajóval érkeztek még aznap vissza Pestre, ahol másnap az időközben a fővárosba érkező Pankovics István munkácsi megyéspüspökkel találkoztak, és beszámoltak neki mindarról, amit intéztek. Pankovics püspök újra biztosította őket arról, hogy minden tőle telhetőt megtesz az ügy érdekében, de ők is kitartóan törekedjenek céljuk elérésére akár a sajtó bevonásával is.⁵⁴

51 FARKAS, i.m., 68–69.

52 PETRUS, i.m., 182–183.

53 Valószínűleg Szabó József esztergomi kanonok, nikopoliszi c. püspök, érseki helynökről van szó, akinek keresztnévére nem emlékezett pontosan, vagy nyomdahiba révén pontatlan a név. <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szab%C3%B3.html> (letöltés ideje: 2019. április 26.)

54 FARKAS, i.m., 70.

Ránk maradt a nagygyűlés Képviselőházhoz írt feliratának szövege, melyet Debrecenben ki is nyomtattak. Ebben kéri, hogy „mi egyesült ó-hitű magyarok, ruthén és román püspökeink joghatósága alól kivétetvén, számunkra Hajdú-Dorogon egy önálló, egyesült ó-hitű magyar püspökség alapíttassék, s egyházi és cultus könyveink országos költségen –habár előleg mellett is– kinyomattatván, kedves magyar nyelvünk ekképp oltári nyelvvé emeltessék.” Kérésüket négy érveléssel támasztották alá: a Magyar Királyságban már nemcsak az ortodoxoknak, hanem a görögkatolikusoknak is nemzetiségi szempontból történt püspökség felállítása: Lugos és Szamosújvár esetében a románoknak. A romanizáló és ruténizáló egyházpolitika veszélyezteti a magyar hívek identitását. A magyar görögkatolikusok kétszázévezres létszáma is indokolja a magyar görögkatolikus püspökség felállítását. A munkácsi egyházmegye nagy kiterjedése lelkipásztori szempontból is egy új püspökség felállítását tenné szükségessé.⁵⁵

Az országgyűlés a kérvényt nagy éljenzések közepette annak elintézését a kultuszminiszterre bízta, aki a hivatali ügymenetnek megfelelően az osztálytanácshoz továbbította.⁵⁶

1868. szeptember 2-án Lipovniczki István miniszteri tanácsos a Válás- és Közoktatásügyi miniszter nevében Simor primáshoz fordult, hogy a hajdúdorogiak kérelme kapcsán mielőbbi véleményt kérjen az esztergomi érsek álláspontjáról.⁵⁷

Simor János hercegprímás 1868. szeptember 17-én fejtette ki véleményét Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszternek a hajdúdorogi népgyűlés felterjesztéséről. Ebben gyakorlatilag osztotta Tisza Kálmán meggyőződését, hogy magyar szempontból előnyösebb, ha nem szeparálódik el a magyar görögkatolikus papság és hívek a nemzetiségektől, mert így nagyobb hatással tudnak azokra lenni. Lugos és Szamosújvár példája pedig az abszolutizmus nem éppen magyarbarát intézkedései közé tartozik. Helyesebbnek látta egy püspöki helynökség felállítását Hajdúdorogon, ahogy ez az esztergomi főegyházmegyében is megmutatkozik a Nagyszombati helynökség esetében. Simor primás szerint a holt nyelvű liturgia „sem a katolikus vallás terjedésének, sem a népek valláserkölcsei gyarapodásának, sem a nemzetek kulturális fejlődé-

55 B. PAPP JÁNOS: *Hajdúdorog küzdelme a magyar görög katolikus egyházmegye felállításáért. Hajdúdorog*, 1996. 115–116.

56 FARKAS, i.m., 71.

57 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források*, 1. kötet. 1778–1905, 116.

sének rövidségére nem szolgál” ahogy ezt szerinte fényesen példázza a hazai római katolikusok története.

Véleménye szerint amennyiben a magyar görögkatolikus hívek „kelő felvilágosítás után még mindig ragaszkodnának” a magyar liturgikus nyelvhez és ezzel összefüggésben a magyar püspökséghez, akkor nekik a szokott egyházi út betartásával a legfőbb illetékes fórumhoz, a római pápa őszentségéhez kell fordulniuk.⁵⁸

Simor János levelének fényében úgy tűnik, a dorogi deputáció túlzott optimizmussal ítélte meg a legfőbb magyar főpap magatartását. A hercegprímás a magyar liturgikus nyelv ügyét összekapcsolta az önálló püspökség felállításával és az egészet az Apostoli Szentszék hatáskörébe utalta.

A következő évek eseményei az ő álláspontját igazolták. A magyar liturgia és a magyar püspökség engedélyezése, illetve felállítása nem történt meg, 1873-ban Hajdúdorog egy külhelynökséget kapott az elvárásoknál jóval kisebb létszámú egyházközségekkel és később egy szűk mozgástérrel rendelkező külhelynökkel.

58 VÉGHSEŐ-KATKÓ, *Források, 1. kötet. 1778–1905*, 117–120.

Függelék: a hajdúdorogi nagygyűlés küldöttei

Hajdúdorogról: Szabó György főesperes, Görög Pál és Romzsa István segédlelkészek, Farkas Lajos ügyvéd és elnök, Farkas Pál, Dállyai Papp József, Volosinovszky József ügyvéd, Görög István, Kozák György, Áncsán János városi tanácsnokok, Magyar Antal főjegyző, Fejér György aljegyző, Farkas István ügyvéd, Mots András ügyvéd, Farkas András, Magyar Lajos ügyvéd, Kiss Ferenc, Szakál Antal, Pogácsás Mihály, Pál György, Nagy János, Bence István, Magyar György, Gombos István, Szilágyi András, Pál János, Czifra Ferenc, Petrus Sándor, Molnár György, P. Szűcs János, Farkas Sándor, Szabó Mihály, Görög Imre, Bába György, Tóth Bálint, Csonka János, Czifra Mihály, Gyúró István, Tóth János, Papp Ferenc, Csata Mihály, Orosz Mihály, Kovács János ügyvéd, Balsai Gábor, Oláh István, Görög Péter, Jeles Mihály, Balogh Antal, Pogácsás István, Tóth Péter, Gurbán János, Fodor János, Eötvös Pál, Kiss János, Papp József, Szabó Mihály, Szilágyi Péter, Zsadányi Mihály, Brán Péter, Percze István, Fejérvári Mihály közbirtokosok, városi képviselők, ill. egyházi tanácsosok

Debrecenből: Ketskés János ügyvéd, Mertse Antal, Nozdrovitzky István polgárok,

Makóról: Szilvász István ügyvéd, csanádmegyei főjegyző, Fejérvári Imre közbirtokos, Sonkovits István egyházi főgondnok.

Ópályiból: Molnár Ferenc főbíró, Margitits Mihály birtokos polgár,

Tassról: Lucza Mihály, Fekete József, Plesitzki György, Lucza Antal egyházközségi tagok,

Tornyospálcáról: Iványi János lelkész, szentszéki ülnök, Lengyel István egyházi gondnok

Parasznyáról: Nagy Miklós, Vajda János közbirtokosok

Hodászárol: Rátz György, Kritsfalusy Sándor, Kutka György és Makár László birtokosok

Kántorjánosiból: Szender János, Balugyánszky András birtokosok,

Nagylétáról: Kabay János, Lengyel Mihály, Popovits Sándor egyházi tanácsosok

Pilisről: Roskovits Ignác lelkész, Roskovits Manó egyházi tag,

Bökönyből: Jámbor Antal lelkész, Bátskay Mihály tanító, Pák Antal éneklész, Lakatos Mihály, Mikli Mihály, Vasas János, Maiszán Péter, Hornyák András egyháztagok,

Nagykállóból: Appel Sándor adóhivatali ellenőr, Nagy János ügyvéd, Blajer Miklós orvos, Molnár Pál ügyvéd, Béres Ferenc egyházi gondnok,

Hajdúböszörményből: Orosz Gyula lelkész, Székely Demeter városi tanácsnok, Molnár Ferenc és Molnár Lázár éneklészek, Mórítz Mihály, O.Varga András, Kelemen Bálint, B.Varga Péter, I.Varga János, Székely János, id. Kelemen György, Panyi János, Varga Miklós, B.Varga István, Szilágyi Demeter, G.Varga György, Lázár Ferenc, K.Nagy István, Kopcsa István, ifj. G.Varga Mihály, Fülöp János, Varga Illés, Szilágyi György, Kiss Sándor kisbirtokosok és egyházi tagok,

Szerencsről: Bányai János Lelkész, Tóth György, Tóth Mihály, Dankó Mihály egyházi taok,

Zomborból: Bukovszky János, Leskó János, Korpos Mihály egyházi tagok,

Bács-Aranyosról: Tivadar András lelkész, Orosz János és Miskolczi András egyházi gondnokok,

Hugyajról: Sipos Bazil lelkész, Lakatos Miklós, Nagy András, Orha György, Papp Miklós, Nagy János, Lakatos Miklós, Lencsés András, Nagy Sándor egyházi és községi előjárók,

Tolcsváról: Ménesy László ügyvéd és közbirtokos, Takáts János egyházi gondnok,

Újfehértóról: Orosz János lelkész, Novák János főbíró, Mosolygó József, Mosolygó Miklós, Mosolygó Ferenc, Szilágyi Miklós, Pap József, ifj. Orosz János, Kuk András, Mosolygó István egyházi tanácsosok és birtokosok

Tokajból: Kovács József egyházi gondnok,

Fábiánházaról: Farkas Ferenc lelkész, Gólya András, Kotán Mihály, Huszti Mihály egyházi előjárók,

Gyulajról: Lasa László, Papik György, Kiss György, Kiss János egyházi tagok,

Kótajból: Orosz Mihály, Dobránszky Pál, Dobránszky János kisbirtokosok, Dobracsik Mihály egyházi gondnok

Pazonyból: Lázár Mihály lelkész, Botka János, Béres János, Hajdú István
egyházi tagok,
Tiszabüdről: Tóth József, Szabó János, Csungovits Bazil, Zajác Mihály,
Román László, Csoma György egyházi tagok,
Nagykárolyból: Hajdú Manó ügyvéd, Papp János, Tanáskovits József
egyházi tagok,
Kállósejénből: Fekete István lelkész, Pál Ferenc, Fülöp Gábor, Bucsuj
Demeter egyházi tagok
Biriből: Gyiraszin Ferenc egyházi gondnok
Szakolyból: Haczi Sándor, Pál János, Kapitány Mihály, Rác Miklós egy-
házi tagok,
Százazberekéről: ifj. Papp János és Rádai János egyházi tagok,
Karászból: id. Vályi János lelkész,
Bujáról: id. Lámfalusy János lelkész